

I. SOCIOLOGIJA IR SOCIALINĖ POLITIKA

SENATVĖS PENSIJOS DRAUDIMO LIETUVOJE NETOBULUMAI IR JŲ SPRENDIMO GALIMYBĖS

Prof. dr. Boguslavas Gruževskis

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Darbo ir socialinių tyrimų institutas,
Mykolo Romerio universitetas, Viešojo administravimo fakultetas,
Personalo vadybos ir organizacijų plėtros katedra
Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius
Telefonas (8 5) 275 2434
Elektroninis paštas boguslavas.gruzevskis@dsti.lt

Dr. Algirdas Bartkus

Vilniaus universitetas, Ekonomikos fakultetas, Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedra
Saulėtekio al. 9 (II r.), LT-10222 Vilnius
Telefonas (8 5) 236 6277
Elektroninis paštas algirdasdzen@yahoo.com

Pateikta 2010 m. balandžio 2 d.

Parengta spausdinti 2010 m. balandžio 9 d.

Santrauka

Paskutinią Lietuvos socialinio draudimo sistemos krizę prasidėjo 2008 m. IV ketvirty, kai nuo 2002 m. sėkmingai funkcionavusi sistema vėl perėjo į nuosmukio fazę. Šis nuosmukis paskatino diskusijas, kokių priemonių reikia imtis, kad panašūs atvejai nepasikartotų ateityje. Straipsnyje aptariami pagrindiniai išoriniai sistemos trikdžiai, nulėmę socialinio draudimo sistemos nuosmukį ir pateikiami siūlymai, kaip galima būtų šią sistemą pertvarkyti. Analizuojant veiksnius ir teikiant pasiūlymus atsižvelgiama į tai, kad siūlomi sistemos pakeitimai, siekiant užtikrinti socialinio draudimo tvarumą ir stabilumą, turėtų apimti tokias priemones, kurios sumažintų neigiamą poveikį trijų tipų veiksnių: makroekonominių, politinių ir demografinių.

Pagrindinės sąvokos: senatvės pensijos draudimas, visuomenės senėjimas, migracija, vaikų ekonominė vertė.

Įžanga

Nuo 2000 m. Jungtinių Tautų (World, 2002) bei Pasaulio Banko (Pensions, 2009) ekspertai savo prognozėse nuolat pabrėžia, kad Rytų ir Centrinės Europos regiono šalis, taip pat ir Lietuvą, ištiks demografinė krizė ir neišvengiamai pritruks lėšų socialinės apsaugos (ypač pensijų draudimo) sistemai finansuoti. 2008 m. ekonomikos nuosmukis dar kartą atskleidė Lietuvos socialinės apsaugos finansavimo problemas ir dar labiau išryškino esamus šios sistemos netobulumus. Straipsnyje trumpai aprašomi egzistuojančios pensijų draudimo sistemos trūkumai, analizuojami jiems įtakos turintys veiksniai, pirmą kartą mokslinėje literatūroje įvertinami vienam pensijos gavėjui dėl antrosios pensijų sistemos

pakopos įdiegimo tenkantys praradimai. Darbe buvo taikomi aprašomasis bei statistinis duomenų analizės metodai. Straipsnio pabaigoje, siekiant ilgalaikio pensijų draudimo sistemos finansavimo subalansavimo bei depopuliacijos problemos sprendimo, trumpai pristatomas mišrus pensijų draudimo finansavimo principas, kurio naujumas susijęs su autorių siūlomomis tiesioginėmis vaikų įmokomis savo tėvų (globėjų) senatvės pensijai. Tuo siekiama padidinti vaikų ekonominę vertę bei sustabdyti DINC (angl. – *double income no child*) nuostatų plėtrą.

1. Makroekonominiai ir politiniai veiksniai

Pagrindinis Lietuvos socialinio draudimo sistemos trūkumas yra per didelis sistemos priklausomumas nuo ciklinių ekonomikos svyravimų. Įvertinant išorinių veiksnių poveikį socialinio draudimo sistemos komponentėms senatvės pensijų sistemos raida buvo suskirstyta į du ciklus arba keturis etapus (Bartkus, 2008). 2008 m. IV ketvirty sistema vėl perėjo į nuosmukio fazę. Šį perėjimą nulėmė tai, kad: 2008 m. kompensuota 7,5 proc. į pensijų fondus pervedamų lėšų; pažeistas motinystės išmokų srities įmokų ir išmokų ryšys; perskirstytas tarifas; nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. padidinta bazinės pensijos dydis ir draudžiamosios pajamos; nuspręsta kompensuoti pensijas dirbusiems jų gavėjams. Dėl šių priežasčių Valstybinio socialinio draudimo fondas (toliau – Fondas), 2008 m. pradžioje net ir turėdamas 1.995 mlrd. Lt rezervą, metų pabaigoje turėjo jau tik 0.509 mlrd. Lt rezervą, skirtą Fondo veiklai užtikrinti.

1 lentelė: **Senatvės pensijos neto pakeitimo norma 2000 – 2009 m.**

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Pakeitimo norma	0,45	0,45	0,44	0,43	0,44	0,46	0,44	0,44	0,47	0,51

Šaltinis: autorių skaičiavimai, naudojant Fondo valdybos ir Statistikos departamento duomenis.

Neto pakeitimo norma parodo, kokią dalį vidutinio dirbančio asmens vartojimo pajėgumų gauna vidutinis pensijos gavėjas, esant nustatytam įmokų lygiui. Nepakankama pakeitimo norma skatina siūlyti keisti socialinio draudimo sistemą, sistema tampa politinių spekuliacijų objektu, o netvarios sistemos raidos rizika padidėja. Ilgu laikotarpiu Lietuvos socialinio draudimo sistema, nekeičiant įmokų surinkimo tvarkos, gali užtikrinti 44 proc. pakeitimo normą (Bartkus, 2009). 2008 m. pakeitimo norma padidėjo 3 proc. punktais (pensijos didėjimo tempas 7,2 proc. punktais viršijo darbo užmokesčio didėjimą). Šį prieaugį nulėmė tai, kad 2008 m. rugpjūčio mėn. buvo padidintos draudžiamosios pajamos ir bazinė pensija. Priimtas sprendimas gali būti siejamas su tų pačių metų rudenį vykusiais Seimo rinkimais ir su noru padidinti pensijų gavėjų gerovę, neįvertinant realių sistemos galimybių bei galimos ekonomikos smukimo rizikos. Šiuo sprendimu socialinio draudimo sistemai buvo užkrauta našta finansuoti 3 proc. punktais didesnes nei įmanoma pakeitimo normos išmokas. 2009 m. pakeitimo norma padidėjo papildomais 4 proc. punktais iki 51 proc. Atotrūkis tarp sistemos įsipareigojimų ir realių jos galimybių dar kartą padidėjo, o atotrūkis tarp dirbančių asmenų ir pensijų gavėjų vartojimo galimybių sumažėjo ir pasiekė mažiausią per visą nepriklausomybės laikotarpį lygį. Atsižvelgiant į tai, kad pensijų lygis 2009 m. išliko nepakitęs, o vidutinis darbo užmokestis sumažėjo 3,1 proc., šis sumažėjęs atotrūkis rodo ne didėjančias pensijų gavėjų, o mažėjančias dirbančių asmenų vartojimo galimybes, t. y. ne didėjančią, o smunkančią visuminę paklausą (AD) ir didėjančius socialinio draudimo sistemos įsipareigojimus, palyginti su esamomis galimybėmis. Tokia pakeitimo normos dinamika yra požymis, kad socialinio draudimo sistemai tenka per didelis krūvis, palyginti su ilgo laikotarpio galimybėmis. Dėl politikų sprendimų, nepakankamo sistemos galimybių įvertinimo bei nepakankamo pasaulinės ekonomikos raidos įvertinimo, sistema perėjo į nuosmukio fazę. Politikų sprendimai, jų įgyvendinimas ir politinė Lietuvos pensijų sistemos rizika yra glaudžiai susiję su antrosios pakopos kaupiamųjų pensijų fondų veikla.

2 lentelė: **Pensijų fondai ir einamojo finansavimo pensijų gavėjai 2004 – 2008 m.**

Rodiklis	2004	2005	2006	2007	2008
Mėnesio praradimai, tenkantys vienam pensijos gavėjui (Lt)	11,58	22,18	39,85	65,22	137,81
Faktinė vidutinė pensija (Lt)	371,60	420,30	476,90	595,40	769,70
Potenciali vidutinė pensija (Lt)	383,18	442,48	516,75	660,62	907,51
Faktinė bruto pakeitimo norma	0,3542	0,3613	0,3485	0,3634	0,3987
Potenciali bruto pakeitimo norma	0,3652	0,3804	0,3776	0,4032	0,4701

Šaltinis: autorių skaičiavimai, naudojant Fondo valdybos ir Statistikos departamento duomenis.

Pensijų fondai turi vieną esminį trūkumą – mažina pakeitimo normą esamiems pensijų gavėjams tol, kol visi gavėjai dalies pensijos iš jų negaus. Mėnesio praradimai, tenkantys vienam pensijos gavėjui, įdiegus antrąją pakopą buvo 11,58 Lt. Didėjant pensijų draudimo įmokų tarifui, pervedamo į fondus, daliai vieno pensijų gavėjo praradimai padidėjo iki 137,81 Lt per mėnesį. Nesant antros pakopos, vidutinė senatvės pensija 2008 m. galėjo būti ne 769,66 Lt, o 907,47 Lt, arba 876 Lt, 2008 m. rugpjūčio mėn. nedidinant bazinės pensijos ir draudžiamųjų pajamų bei išsaugant didesnę Fondo rezervuose sukauptų lėšų kiekį.¹ Nesant antros pakopos, bruto pakeitimo norma 2004 m. galėjo būti 0,0110, 2005 m. – 0,0191, 2006 m. – 0,0291, 2007 m. – 0,0398, o 2008 m. – 0,0714 vnt. dalimis didesnė. Alternatyvi poveikio matavimo priemonė – bruto pakeitimo normos nuostolių lygtis, kuri yra $H_{RR} = \tau_f n_f / r_s$ ir kurioje: n_f – pensijų fonduose pensijas kaupiantys asmenys, r_s – esami pensijų gavėjai, o τ_f – pensijų draudimo įmokų tarifas, pervedamas į pensijų fondus. H_{RR} parodo, kokią dalį vidutinio dirbančio asmens vartojimo galimybių praranda vidutinis pensijos gavėjas. Remiantis šiuo rodikliu pakeitimo normos praradimai 2004 m. buvo 0,009, 2005 m. jie padidėjo iki 0,017, 2006 m. iki 0,028, 2007 m. iki 0,040, o 2008 m. iki 0,075. Įsteigus Pensijų fondus sulėtėjo pensijų gavėjų vartojimo galimybių priartėjimo prie dirbančių asmenų vartojimo galimybių procesas, sumažėjo lėšų, skirtų einamojo finansavimo išmokoms mokėti. Tai skatino vyriausybę persikirstyti socialinio draudimo tarifą², užkirto kelią sukaupti pakankamai rezervų, skirtų išmokoms nuosmukio laikotarpiu finansuoti, ir skatino politikus pavesti Fondo administravimo įstaigoms mokėti daug didesnes pensijas, nei sistema ilgą laikotarpį tokias gali mokėti. Sprendimai didinti pensijas 2008 m. buvo priimti, tarsi šių fondų nebūtų buvę. Juos įdiegus padidėjo rizika politikams priimti nepagrįstus sprendimus.

2. Emigracija ir imigracija

Migracijos procesų poveikis socialiniam draudimui yra nevienareikšmis. *AD* komponento vartojimo lygtis būtų: $C = n_e y(1 - \tau) + n_u y_u + n_b b + f(\theta)$, kur: n_e yra užimti asmenys, n_u – darbo netekę asmenys, n_b – kitas, ne nedarbo, išmokas gaunantys asmenys, y – vidutinės dirbančių asmenų pajamos, y_u – vidutinės išmokos darbo neturintiems asmenims, b – vidutinė, ne nedarbo, išmoka, o $f(\theta)$ – kitų pajamų funkcija. Užimtų ir neužimtų gyventojų skaičius yra: $n = n_e + n_u$. Šį dėmenį galima traktuoti kaip našta biudžetams arba kaip *AD* komponentę, prisidedančią prie gamybos apimčių (*Y*) ir užimtumo lygio palaikymo. Emigracija dydžiu e sumažina užimtų ir neužimtų gyventojų skaičių: $n - e = n_e + n_u - e$. Nedarbo lygis šalyje sumažės, o našta biudžetui sumažės dydžiu ey_u . Sutaupomas lėšas investuojant, $t+1$ laikotarpy šalis gauna naudą, kuri yra lygi $(1 + r)ey_u$, kur r yra palūkanų norma. Emigracija yra e dydžiu mažesnis vartojančių asmenų skaičius. Mažėjant C , mažėja *AD*. T laikotarpy sumažėjusi *AD* nulemia atsargų kaupimąsi ir $t+1$ laikotarpy mažesnes *Y*. Mažėjančios *Y* turi neigiamą poveikį užimtumui. Taigi šalies praradimus sudarys ne tik dydžiu ey_u sumažėjusi *AD*, bet ir $t+1$ laikotarpiu sumažėjęs užimtumas. Užimtumo lygį koreguojantis veiksnys yra $L = ey_u / [n_e y(1 - \tau) + n_u y_u + n_b b + f(\theta)]$. Užimtumas šalyje $t+1$ laikotarpiu bus Ln_e . Bendri šalies praradimai $t+1$ laikotarpiu dėl t laikotarpiu išvykusių iš šalies asmenų bus lygūs $K = ey_u + (1 - L)n_e y$, o nauda $B = rey_u$. Emigracija šaliai būtų naudinga tik tada, kai $ey_u r - (1 - L)n_e y > 0$. Taigi emigracija lemia mažesnę našta valstybės ir socialinio draudimo biudžetams bei smunkančią *AD*. Atsižvelgiant į tai, kad $t+1$ laikotarpiu smukus *AD* ir padidėjus atsargoms koreguojasi užimtumo lygis $Ln_e < n_e$, šalies pajamos minėtuoju laikotarpiu taip pat smuks $Y_s(Ln_e) < Y_s(n_e)$. Jeigu visuminei pasiūlai viršijant *AD* koreguojasi ne užimtumo, o kainų lygis (jis mažėja), realus darbo užmokestis padidėja ir užimtumo lygis mažėja, t. y. $Ln_e < n_e$. Mažėjančios pajamos ir mažėjančios *Y* lems tolesnį ekonomikos smukimą, didesnę našta valstybės ir socialinio draudimo biudžetams bei smunkantį šalies gerovės lygį. Dėl emigracijos mažėjant *AD* mažėja užimtumas ir įplaukos į biudžetus ($Ln_e y \tau < n_e y \tau$).

¹ Šis skaičiavimas neįvertina antrinių sprendimo efektų: poveikio *AD*, užimtumui, ūkio augimui ir t.t.

² Nedarbo draudimo tarifas 2008 m. buvo sumažintas iki 0,95 proc., dėl to Darbo birža 2008 m. pabaigoje ir 2009 m. (nedarbo draudimo tarifas buvo padidintas tiksliai iki 1 proc.) buvo nepajėgi finansuoti nedarbo išmokas.

Emigracija nuosmukio laikotarpiais ne tik nesumažina biudžeto naštos, bet ją net padidina ir lemia ne-
 atitikimus tarp sumokėtų mokesčių bei iš biudžeto finansuojamų gėrybių masto. Ekonomikos augimo
 laikotarpiu šio proceso poveikis yra kiek kitoks. Nominalaus darbo užmokesčio prieaugio funkciją už-
 rašę $g_w = f[n_u/n_e(-), P(+)]$ matome, kad mažėjant darbo neturinčių asmenų skaičiui, palyginti su
 užimtais asmenimis, nominalaus darbo užmokesčio prieaugiai didėja. Atsižvelgiant į tai, kad kainų ly-
 gio augimas yra $g_p = f(g_w)$, emigracija padidina nominalią darbo jėgos kainą, paspartina darbo
 užmokesčių didėjimą ir sumažina našta biudžetui. Prisilaikant prielaidos, kad per trumpą laikotarpį
 darbo našumas nesikeičia, emigracija lemia kainų didėjimą, realaus darbo užmokesčio smukimą, per-
 teklinę darbo jėgos paklausą ir darbdavių derybinių pozicijų silpnėjimą. Jeigu n_u/n_e yra labai mažas
 dydis, infliacija šalyje gali tapti nevaldoma. Šie procesai yra intensyvesni ir su jais susiję rizikos yra di-
 desnės, jeigu šalys įsipareigoję užtikrinti laisvą darbo jėgos judėjimą. Nagrinėjant dviejų šalių atvejį,
 emigracija iš vienos šalies yra lygi imigracijai į kitą šalį ($e = i$). Atvykstanti darbo jėga didina įplaukas į
 biudžetus dydžiu $i\tau_y$, suteikia galimybes didinti išlaidas, didina AD ir Y dydžiu iy , didina užimtumą.
 Imigracija mažina n_u/n_e proporciją, didina darbo jėgos pasiūlą, todėl nominalus darbo užmokestis di-
 dėja mažesniu tempu nei šalyje donorėje ($n_u/(n_e + e) > (n_u - e)/n_e$), o infliacijos rizika mažėja. Mig-
 racija didina įplaukas į biudžetus abejose šalyse, jeigu šalių ekonomikos auga. Šalyse gavėjose biu-
 džetai pilnėja dėl didėjančio užimtumo, o donorėse dėl darbo užmokesčio. Kai šalys pritraukia darbo
 jėgą, jos susiduria su didėjančiais finansiniais srautais, o socialinio draudimo sistemos gauna didesnes
 įplaukas. Šios lėšos gali paskatinti priimti sprendimus, kurie padidintų šalių įsipareigojimus. Ūkiui perė-
 jus į nuosmukio fazę ir imigracijos procesą pakeitus emigracijai šalies ūkis susidurs su mažėjančia AD ,
 mažėjančiomis Y ir vis didesniu atotrūkiu tarp įsipareigojimų bei galimybių. Mažinant įsipareigojimus
 mažėtų įplaukos į biudžetus ir smuktų ūkis, o skolinantis didėtų valstybės skola. Laisvas darbo jėgos
 judėjimas gali lemti papildomą viešųjų finansų srautų nestabilumą.

3. Visuomenės senėjimas

Nuo 2000 iki 2050 m. 65 m. ir vyresnių gyventojų dalis visoje gyventojų struktūroje padidės 11,6
 proc. punktu, 15 – 64 m. jų dalis sumažės 6,1 proc. punktu, 65 m. ir vyresnių gyventojų skaičius išliks
 stabilus (svyravimai apie eilutės vidurkį yra statistiškai nereikšmingi), o gyventojų skaičius sumažės
 26,3 proc. Vidutiniškai kas 5 metus 65 m. ir vyresnių asmenų dalis gyventojų struktūroje padidės 1,16
 proc. punkto.¹ Tą patį išmokų gavėjų skaičių reikės išlaikyti vis mažesniai skaičiui dirbančių asmenų.
 Dažniausiai yra minimos šios visuomenės senėjimo neigiamų padarinių sumažinimo priemonės: se-
 natvės pensijos amžiaus, socialinio draudimo aprėpties, tarifo didinimas, rezervų formavimas arba pe-
 rėjimas prie lėšų senatvei kaupimo. Visos jos turi savo trūkumų. Pensinio amžiaus didinimas turi būti
 susietas su naujų darbo vietų kūrimu, kitaip tokia priemonė gali sukelti didesnę nedarbą, padidinti ne-
 darbo išmokų paklausą, konkurenciją dėl darbo vietų ir paskatinti emigraciją. Didinant draudimo aprėp-
 tį, padidėja įmokų apimtis, tačiau atsiranda įsipareigojimai ateityje mokėti pensijas. Didinant tarifą, ta-
 čiau nevertinant poveikio multiplikatoriams ir kitiems rodikliams, nebūtų pasiektas pageidaujamas re-
 zultatas, nes norint išlaikyti 2005 m. pakeitimo normą pensijų draudimo tarifą kas 5 metus reikėtų di-
 dinti vidutiniškai 1,09 karto. Kaupiant rezervus kompensuojami šalies pajamų nuostoliai ir sudaromos
 sąlygos darbo jėgai atnaujinti (Bartkus, 2009). Atsižvelgiant į tai, kad efektyviai kaupti rezervus įma-
 noma tikrai didinant įmokų tarifą, o 2008 – 2009 m. socialinio draudimo sistema finansavo einamąsias
 galimybes, viršijančius įsipareigojimus, ir 2010 m. pradžioje turėjo daugiau nei 4 mlrd. Lt skolų, ateityje
 didinant tarifą surinktos lėšos bus panaudotos skoloms gražinti ir pažeistam ryšiui tarp įmokų bei iš-
 mokų atnaujinti. Taigi mažai tikėtina, kad galima sukaupti rezervą, visuomenės senėjimo problemoms
 spręsti.

4. Senatvės pensijos draudimo kardinalios reformos esmė

Apibendrinant pateiktą medžiagą galima daryti išvadą, kad Lietuva, kaip ir daugelis kitų išsivys-
 čiusių šalių (ypač Rytų ir Centrinės Europos) (World, 2002; Pensions, 2009), be esminių socialinio
 draudimo permąnų negali užtikrinti sėkmingos visuomenės plėtros bei socialinio saugumo visoms gy-

¹ Visi, šiame poskyryje, pateikiami skaičiavimai yra atlikti remiantis Jungtinių Tautų Organizacijos prognozių rezultatais, pa-
 skelbtais interneto svetainėje: <http://esa.un.org/unpp/>.

ventojų grupėms. Mažėjant gimstamumui ir spartėjant gyventojų senėjimo procesui Lietuva praranda galimybes pakankamai finansuoti socialinį draudimą, o ypač brangiausią jo dalį – pensijas. Demokratinėje visuomenėje labai svarbu užtikrinti skirtingų gyventojų grupių solidarumą. Tam ir skirta socialinės apsaugos sistema, kuri turi skatinti skirtingų visuomenės grupių solidarumą, taip pat jų atsakomybę už savo ir kitų visuomenės narių gerovę bei gyvenimo sąlygas (Golinowska, 2003). Yra ir neigiama šios sistemos pusė: ji slopina atskirų gyventojų grupių darbo motyvaciją, taip pat formuoja išlaikytinių nuostatas bei pretenzijas į socialinių išmokų besąlygiškumą ir pastovumą. Esant tokiai situacijai reikalingi nauji sprendimai, kurie nemenkintų piliečių gyvenimo lygio bei jų galimybių dalyvauti ekonominėje veikloje, tačiau didintų jų atsakomybę už savo gyvenimo lygį bei padėtų visuomenėje.

Vienas iš galimų socialinio draudimo problemų sprendimo būdų – pakeisti pensinio draudimo finansavimo taisyklės. Senatvės pensijos gavėjo pajamas turi sudaryti pagrindinė pensija, susieta su baziniu socialiniu dydžiu ir skirta baziniams asmens poreikiams tenkinti, bei papildoma pensija. Pagrindinė pensija finansuojama kartų solidarumo principu, o papildoma finansuojama iš vaikų įmokų dalies, nukreipiamos tiesiai tėvams. Ši lėšų dalis, kol tėvai nėra pensijų gavėjai, kaupiama asmeninėse vaikų sąskaitose ir investuojama į mažos rizikos finansinius instrumentus. Tais laikotarpiais, kai vaikai neturės darbo ir negalės finansuoti savo tėvų išmokų, o asmeninėse sąskaitose nebus sukaupta pakankamai lėšų (tai gali įvykti, jei vaikai bus gimę esant tėvų vėlyvam amžiui), pensijos bus mokamos iš pagrindinei pensijai skirtų lėšų, mokant vidutinio dydžio pensijas. Pačias išmokas ir tėvų pensijoms kaupiamas lėšas ir toliau gali administruoti Fondo administravimo įstaigos (pokyčiams įgyvendinti bus reikalingas pereinamasis laikotarpis). Pensijų gavėjams, neturintiems vaikų, pensijos bus mokamos iš bendrų socialinio draudimo lėšų, tačiau jie turės didesnes galimybes sukaupti sau privačius pensinius fondus, nes patirs mažiau finansinių išlaidų būtinų vaikams auginti ir ugdyti.

Toks sprendimas turi privalumų ir trūkumų. Pirma, padidėja šalių socialinio draudimo sistemų finansinis stabilumas. Šalių socialinio draudimo biudžetai tampa mažiau priklausomi nuo darbo jėgos migracijos. Antra, formuojamas teigiamas socialinio draudimo įmokų mokėjimo suvokimas. Darytina prielaida, jog tokia sistema mažins šešėlinės ekonomikos mastus. Trečia, mūsų nuomone, svarbiausia siūlomo sprendimo nauda, kad tai skatins gyventojus turėti daugiau vaikų, nes nuo šių skaičiaus tiesiogiai priklausys jų senatvės pensijos. Taip pat gyventojai bus suinteresuoti labiau investuoti į savo vaikus, stengtis išugdyti juos pasižyminčius kuo didesniais gabumais, nes nuo vaikų gebėjimų priklausys jų užimtumas bei darbo užmokesčiai, taigi ir įmokos tėvų pensijoms. Ketvirta, tikėtina, kad tokia sistema ir demografinės politikos priemonės paskatins gimstamumą bei sušvelnins visuomenės senėjimo problemas. Pagrindinis tokio sprendimo trūkumas yra susilpnėjęs ryšys tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų, tačiau gyventojai galės aktyviau naudotis privačių pensinių fondų galimybėmis arba kitais būdais investuoti¹ į savo gyvenimo lygį senatvėje. Siūloma sistema žymėtų perėjimą nuo tradicinio vieningo kartų solidarumo principo prie mišraus kartų solidarumo ir šeimos įsipareigojimų principų taikymo, finansuojant senatvės socialinį draudimą. Ji labai padidina žmogaus atsakomybę dėl savo gyvenimo sąlygų senatvėje ir vaikų ekonominę vertę, kurią praradus, daugelio autorių nuomone (Folbre, 2008; Morgan, 2001; Trommsdorff, 2005; Vallin, 2002; etc.), labiausiai turėjo įtakos tam, kad išsivysčiusiose šalyse sumažėjo gimstamumas (šis fenomenas turi net specialų terminą – DINC). Kitose leidinio tomuose šią problemą aptarsime detaliau.

Išvados

1. 2009 m. socialinio draudimo sistemos įsipareigojimų ir esamų galimybių atotrūkis pasiekė aukščiausią lygį per visą nepriklausomybės laikotarpį, o atotrūkis tarp dirbančių asmenų ir pensijų gavėjų vartojimo galimybių pasiekė žemiausią lygį. Šis pokytis parodo ne didėjančias pensijų gavėjų vartojimo galimybes, o smunkančią visuminę paklausą (AD) ir prastėjančią socialinio draudimo sistemos finansinę būklę.

2. Pensinio draudimo sistemos tobulinimo priemonės (pvz., antros pakopos pensijų fondų įsteigimas) yra fragmentinio pobūdžio ir įgyvendinamos pensijų gavėjų gyvenimo lygio sąskaita.

3. Migracijos procesai gali lemti papildomą viešųjų finansų srautų nestabilumą.

4. Atsižvelgiant į tai, kad 2008 – 2009 m. socialinio draudimo sistema finansavo einamąsias galimybes viršijančius įsipareigojimus, taip pat pažeisti motinystės bei nedarbo išmokų sričių įmokų ir išmokų ryšiai, mažai tikėtina jog efektyviai bus formuojami rezervai, siekiant išspręsti visuomenės senėjimo problemą. Kiti problemos sprendimo būdai turi nemažai trūkumų.

5. Siekiant užtikrinti, kad būtų pašalinti anksčiau minėti trūkumai, harmoningą visuomenės raidą bei visų gyventojų grupių socialinį saugumą, būtina kardinali pensinio draudimo finansavimo reforma.

¹ | sveikatos draudimą, nekilnojamąjį turta, būsto pritaikymą ar kitur.

Jos pagrindą turėtų sudaryti mišrus pensinio draudimo finansavimo principas, kai tėvų pensijos dalis bus tiesiogiai formuojama iš vaikų įmokų.

Literatūra

1. Bartkus, A. Makroekonominių veiksnių poveikis Lietuvos senatvės pensijų sistemai. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. Kaunas: VDU leidykla. 2008, 2 (2): 135–153.
2. Bartkus, A. Senatvės pensijų ir laikinojo nedarbingumo išmokų finansinio tvarumo analizė. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai Ekonomika (04 S). Vilnius, 2009.
3. Folbre, N. *Valuing Children: Rethinking the Economics of the Family*. Harvard University Press, 2008.
4. Golinowska, S. Od państwa opiekuńczego (welfare state) do państwa wspierającego pracę (workfare state). *Praca i polityka społeczna wobec wyzwań integracji*. IPISS. Warszawa, 2003, p. 15–41.
5. Morgan, S. P.; Berkowitz King, R. Why Have Children in the 21st Century? Biological Predisposition, Social Coercion, Rational Choice. *European Journal of Population* 17, 2001, p. 3–20.
6. Pensions in Crisis: Europe and Central Asia Regional Policy Note. Human Development Unit, Europe and Central Asia. The World Bank, November, 2009, p. 5–25.
7. Trommsdorff, G.; Kim, U.; Nauck, B. Factors Influencing Value of Children and Intergenerational Relations in Times of Social Change... *Applied Psychology: an International Review*. 2005, 54 (3): 313–316.
8. Vallin, J. The end of the demographic transition: relief or concern? *Population and Development Review*. 2002, 28 (1).
9. World Population Ageing 1950–2050. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. United Nations, 2003.

THE IMPERFECTIONS OF OLD-AGE PENSION INSURANCE IN LITHUANIA AND POSSIBLE SOLUTIONS

Prof. Dr. Boguslavas Gruževskis

Institute of Labour and Social Research of the Lithuanian Social Research Centre
Mykolas Romeris University

Dr. Algirdas Bartkus

Vilnius University

Summary

The latest crisis in the Lithuanian social insurance system began in the fourth quarter of 2008. The system that had been fully and successfully functioning since 2002 again entered a recession phase. The decline promoted a public debate on the measures necessary for preventing similar events in the future. The authors of the present article analyse and discuss the major external threats, shocks and disturbances that caused the failures of the social insurance system in 2008 and 2009. The article concludes with a suggestion for ensuring long-term financial sustainability of the old-age pension system and for solving the population decline problem. The paper proposes a mixed pension-funding principle, the novelty of which lies in the direct contribution of children to their parents' pensions.

Keywords: old-age pension insurance, population ageing, labour force migration, economic value of children.